

Віра Лобан (дівоче прізвище) народилася 10 березня (а за документами 10 серпня) 1941 року в селі Сенниці Зарічненського району. Мамині батьки жили за 5 кілометрів від Сенчиць, у селі Невель (Білорусь, Пінський район). Партизани, загони яких дислокувалися в густих лісах навкруги Невеля, знищили якогось важливого гітлерівського чиновника. Намість фашисти провели каральну операцію — нищили все на своєму шляху — палили й убивали, допоки село Невель перетворилося в згради, вкрите трупами його жителів.

Коли стрілянина за декілька днів ущухла, родичі замірилися ще дівкою малих синопчиків. Почувши це, гітлерівці наказали весті їх туди, де жила родина. Хлопчик теж приєднався до полонених і погнали до станції, там усіх заганяли в товарні вагони, перед цим відділюючи дітей (окрім зовсім маленьких, як Вірочка) від матерів. Відтоді мати нічого не чула й ні знала про синопчиків. Страшну муку терпіла, багато сльоз пролила. Де тільки брала силу волі та мужність, щоб вижити?

Так маленька Вірочка у віці трохи більше року стала бранкою фашистських концтаборів. Їй довелося гуляти маленькими ножицями аж у трюху. Майданку, Швайбус і Лідсверту. Вони мали різне призначення: пересильні, табори смерті для перевиховання молоді, політичні й ін. Дітей тримали окремо від матерів. Баракі були розділені кількома рядами колючого дроту під напругою, щоб ні один, ні другий не могли з'єднатися. На стовпах прикріплені таблички з забороною, але час від часу хтось (чи діти бажали притулитися до матері, чи матері від безвиході) кидався на той осоружний дрот і гине.

Матерів гонили на каторжні роботи. За ними не було аж надто суворого контролю — знали, що ніхто навіть не спробує втекти, кожна прибуває у концтабір, щоб хоч здалеку через колючий дрот побачити дитину — чи живе. Звичайно, все це Віра Олександрівна розповідала зі слів матері, оскільки була ще геть малою, щоб пам'ятати, аналізувати й оцінювати це. Але були епізоди, які назажди закарбувалися в її дитячий пам'яті. Від них вона прокидається вночі в холодному поту, споглядає, що змушують схоплюватися і кри-

Долі людські

Пройшла три концтабори — і вижила

Щороку рідіють лази учасників Другої світової війни. Спостерігаємо, що все коротшою стає колона ветеранів, які несуть квіти до Вічного вогню на День Перемоги. Тому так важливо почути спогади останніх свідків того лихоліття.

Як ніхто, знає про тортури тієї війни єдина нині на Сарненщині, тоді ще малолітній в'язень фашистських концтаборів Віра ЦАРУК, яка повила свою незвичайну життєву історію.

чати від страху та нестерпного болю, раптово таке реальне відчуття на губах і в горлі присмаку нудотного запаху чорного диму від спалюваних трунів. І гнїтять темрява і все тіло сковує холод. Знаємо, що Майданек якраз і був табором смерті — якщо хтось ослаб, захворів, провинився, то відразу відправляли «до лазні». Тільки дітям невідомо було справжнє значення цього виразу. У певні дні приречених відликували в довгі черги «до лазні» (печі крематорію). Одного дня в такій черзі опинилась і Вірочка, яка за ручку тримає Янек (теж маленький хлопчик, який завжди був поруч). Коли дітлахі підійшли «до лазні», засліпна автоматично зачинилася просто перед ними. Що їх врятувало? Боже провидіння? А може, щира мамина молитва?.. До слова, пані Віра вже дорослою намагалася відшукати Янека — зверталася на передачу «Жди мене», але так мало знала про нього — тільки ім'я та назву концтабору. Знайти не вдалося.

Пам'ятає Віра Царук ще випадок із концтабору, що назажди скалічив не лише її душу, а й тіло. В їх дитячий блок іноді дїтло з німецьких жінок (не всі ж були фашистками, мали й материнські почуття) кращою перекидали через колючу огорожу снік-такі харчі, голодні діти підбігали й хапали їх і тут же втікали. Маленька Віра теж підбігла, щоб щось підняти, але втекти не встигла — наглядка німкеня Барбара (це ім'я й досі вгадується на неї непереробний страх) цосили вдарила дівчинку нагайкою по спині, та так, що вона закричала й втратила свідомість від нестерпного болю. Падаючи, покотилася східцями вниз у бункер. Там її нерухомо знову ж таки знайшов Янек. Хлопчик привів Розу (росіянка з числа в'язнів, яку приставили доглядати за дітьми). Навпевно, вона мала медичну освіту, бо й лікувала малих, а ще її обов'язком було збирати трупики й вивозити в певне місце. Роза на руках віднесла дівчинку, в якій, як виявилось, був перебитий хребет, у барак і там упродовж трьох місяців ховала в лашкеті в куточку на парку від очей наглядачів.

Перелякане мало не до смерті нещасне дівчатко терпіло гострий біль, мовчало й не ворушилось під час постріл. А увітні станж матері, яка щоденно поспішала до колючого дроту з надією побачити донечку, в її нема й нема. У відчай не раз готова була кинутися на той дрот, щоб прилигнися нарешті некучий білі, що спопеліла її. Але ж ні. Ще жерва в куточку материнського серця надія, що донечка жива, ще ж і синопчан своїм вона потрібна — треба жити! Роза стала помічати, що якась жінка увесь час приходила до колючого дроту, шукає когось поглядом, не знаходить і сильно так плаче. Здогадалась, що це мама маленької Вірочки, сказала їй, що донечка жива, але Варваре не вірила, поки та не показала їй дівча.

Звільнили в'язнів цього концтабору американські війська. Вірочку до відправки на Батьківщину проликували в госпіталі — у неї вже утворився горб на спині. Але це були ще не всі біди — госпіталь розбомбили, уцілило лише декілька палат, Вірочку осколком по-

ранило в правий бік. Потім уже в повоєнні роки та рана довог гноїлась. Нагадує про себе й досі. Мамі запропонували відправити їх із донькою в Америку, де могли спробувати відликувати хребет. Багання ятрили мамине серце — як їхати, коли невідома доля синопчиків і чоловіка? А як і вони потребують допомоги? Десь відшукала стареньку дитячу коліску й поманувала з донькою (дитина могла тільки лежати) шукати, звідки відправляли ешелони з малолітніми в'язнями на Батьківщину.

Нарешті вони вдома! Пізніше дізналися, що був у їхньому житті клятий трикутник, тільки не Бермудський, а берлінський. Уся родина останній рік перебувала в різних концтаборах у радіусі 30-35 км від Берліна: Вірочка з матою, брати окремо, а батько в іншому куті цього проклятого трикутника, що забрав здоров'я всієї родини. Визволені дорослі в'язні мали добиратися на Батьківщину самотиною, хто як зміг — пішки, товариши загонами, шукаючи якийсь харч. Так і одному містечку батько, він теж був полонений (на фронті зазнав важкого поранення, втрапив око), побачив дітей, що рилися в смітнику, шукаючи щось їсти. «Може, і мої десь ось так — голодні», — подумав солдат і погукав: «Синопчикі, Іванку, Петю». Той, що молодий, тримаючись за полу братової роби, бо боявся відстати, загубитися, сказав: «Дядьку, тільки не кажи, що ти наш батько. У нашого батька два ока, а в тебе одне». Старшенякий залишив своє серйозне заняття і глянув на незнайомих. Його змарніле замуравало личко засміло: «Та це ж справді наш татко, він поранений!». Згодом сім'я возз'єдналась. Додому повернулися живі, але зі скаліченими душами, а тато й донечка — ще й тілом. Батьківщина зустріла їх не дуже привітно, бо мали «зап'ямовані» біографії. Багато, хто пізнав гірку долю в'язня фашистського концтабору, все життя переслідували приниження та недовіра, на них стояло клеймо підозри.

Віра теж не раз відчувала це на собі. Батька заарештували, бо був у ворожому полоні, й засудили на 15 років (після смерті Сталіна амністували). Після повернення додому міг знайти лише ту роботу, на яку інші не погоджувались. Дівчинка вперше зробила кроки славецькими ніжками, коли їй виповнилося 6 років. Мама плакала від щастя, та радість тривала недовго — Віру сувва параліч і вона знову зляла.

Коли хвороба трохи відступила, у 9 років пішла в перший клас. Звичайно, відмінно. Була розумниця й красуня. Та одного дня прийшла додому заплакана — її назвали оццем німецької в'язниці. Мама мовчки вислухала донечку, після дістала всілякі папери із концтаборів і акнула в піч: «Нехай це все згорить, доню, бо інакше переслідуватиме нас усе життя. Люди забудуть, і ти забудь». «Я й досі ніби бачу жовто-сіне полум'я від горіння тих паперів», — каже пані Віра.

Після закінчення семирічки навчалася у Рівненському медичному училищі. Хотіла стати лікарем, подала документи у Львівський медичний інститут, але болюче минуле знову надгогна-

ло її. Коли, не дочекавшись виклику, прийшла на наступні іспити, в примірній комісії їй збурнули документи в обличчя зі словами: «Іде туди, де була у війну, і мовчи, дяко, бо викличу міліцію, то поїдеш на Соловки». Після цього вже й не намагалася вступити у виш. Працювала за направленням у Тинненський дільничний лікарні, потім помічником санітарного лікаря в Сарненській районній СЕС. Її присвоили вищу кваліфікаційну категорію.

До 1988 р. у СРСП замовчували про малолітніх в'язнів фашистських концтаборів. А в червні того ж року в Києві відбулася їх перша всесоюзна зустріч, на яку з'їхали майже 800 чоловік! Віра Олександрівна Царук також була серед них. Тоді й вирішили створити спілку. Потім зустрічались ще не раз. Іздили також у Німеччину, де відвідали місця свого ув'язнення. Там у пам'яті пані Віри зринує ще один стрих і трагічного дитинства. Делегація проходила місточок через невеличку річку. Раптом Віра пригадала, як мама везла її на олясці з госпіталю, одна німкеня дала їй іграшку — невеличкого слончика. Потім вони їхали враз чим містком. Дівчинка нахилилась, щоб подивитися на воду, і... слончик упав у річку... Вона так доволу плакала, адже це три роки в неї не було іграшок.

Рівненську обласну спілку створили 21 червня 1999 р. з 8 членів, а зроста вона до 1240. Головою її обрали Віру Царук. Не маючи ні транспорту, ні фінансів, їздила районними поїздами, автобусами, збирала дані про в'язнів. Багатою допомогою отримати документи з архівів, пробити льодові стіни черствого бюрократичного апарату. Через пресу просила колишніх малолітніх в'язнів відгукнутися. Давала номер особистого та робочого телефонів. Працювала на громадських засадах — офіс — власна квартира.

Віна давно закінчилась, але й досі вона триває у свідомості людей, чії долі зайняли чорним крилом. «Неправда, що час виліковує рани. З роками біль губить гостроту, але ніколи не зникає геть». А часто до душевного допадає ще й біль тілесний, як у Віри Олександрівни. З 2007-го змущена була працювати лише по телефону, але відвідення працює досі, хоч лаяти його неможливо рідіють. Ось і вона вже єдиний у Сарненському районі живий свідок злочинів фашизму проти дитинства. А біль у спині і в пораненому боці стає ще нестерпнішим. Частіше і так неспокійний сон Віри шмагте гавкіт страшних лютих німецьких в'язарок. Іскривіше в снах бачить чорні дитячі трупики, які вітер розколює на колючий огорожі концтабору, як сухі опалі листочки...

Уважні читачі, мабуть, помітять, що Віра Царук ще має хист до поезії. Її вірші друкуємо в часописі. Декілька з них знайдіть своє місце в книзі «Пам'ять зради майбутнього».

Тамара СТАНКОВА.

На фото: такою Віра Царук прибула в наш район працювати в Тинненський дільничний лікарні.